

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích

Teologická fakulta

Katedra filosofie a religionistiky

Bakalářská práce

TEORIE UNIVERZÁLIÍ U J. LOCKA A W. OCKHAMA

Vedoucí práce: Mgr. Daniel Heider, Ph.D.

Autor práce: Lukáš Bauer

Studijní obor: Humanistika

Ročník: V.

2012

Bakalářská (diplomová) práce v nezkrácené podobě

Prohlašuji, že svoji bakalářskou (diplomovou) práci jsem vypracoval samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že, v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění, souhlasím se zveřejněním své bakalářské (diplomové) práce, a to v nezkrácené podobě (v úpravě vzniklé vypuštěním vyznačených částí archivovaných Teologickou fakultou) elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

31.3.2012

.....
Lukáš Bauer

„Děkuji vedoucímu diplomové práce Mgr. Danielu Heiderovi, Ph.D. za cenné rady, připomínky a metodické vedení práce.“

Obsah

Úvod.....	5
1. Ockhamova teorie fiktivní představy a teorie poznávacího aktu	7
1.1. Úvod	7
1.2. Pojmy	7
1.2. Teorie fiktivní představy (Teorie „fictum“)	9
1.3. Přejchod k teorii poznávacího aktu (intellectio)	13
2. Teorie obecných idejí u Johna Locka	18
2.1. Úvod	18
2.2. Jak vznikají jednoduché ideje.....	19
2.3. Složitě ideje.....	21
2.4. Obecné ideje.	23
2.5. Tvoření obecných slov	24
3. Společné znaky teorie W. Ockhama a J. Locka	29
3.1. Úvod	29
3.2. Poznání	29
3.3. Abstrakce	31
3.4. Existence obecných pojmů a vztah ke slovům	31
3.4. Kritika teorie fiktivní představy aplikovaná na obecné ideje.....	34
Závěr	36
Seznam Literatury	37

Úvod

Na obecné pojmy narážíme prakticky neustále, a to jak v běžném životě, tak i na filosofické půdě. Každý výrok, každá definice, každý popis pracuje s pojmy, které se vztahují k mnohým. Není možné se univerzáliím v běžné komunikaci žádným způsobem vyhnout (až na jména vlastní). Co však jsou přesně univerzálie a co všechno zahrnují? Každý člověk ví, že obecným slovem označuje více jak jednu věc, však kolik jednotlivých věcí do tohoto univerza zahrnout, či jak vlastně vznikají, už nezkoumá. Proto je zde specifická část filosofie, která se snaží vysvětlit podstatu obecných pojmů. A tím se bude zabývat i tato bakalářská práce

Problematika obecnin je ovšem velmi širokým okruhem. O to, jakým způsobem obecné pojmy postihují realitu se vedou spory napříč celými dějinami filosofie. Z tohoto důvodu je nutné toto téma více konkretizovat, a proto se zaměřím na dva filosofy, kterými budou W. Ockham a J. Locke.

Prvními body práce bude shrnutí myšlenek obou filosofů. Jak Ockhamovu teorii fiktivní představy (a na ní navazující teorie poznávacího aktu), tak Lockovu teorii obecných idejí. Hlavním cílem tohoto shrnutí bude nalezení stěžejních témat a termínů, které jsou nutné k porozumění univerzáliím u obou autorů. Pro časovou návaznost se bude první kapitola věnovat teorii W. Ockhama, kde bude nutné začít podkapitolou o pojmech, z kterých se vyvodí důsledky pro teorii „fictum“, která se díky revizi názorů přeformuluje do teorie poznávacího aktu. Shrnutí Lockovy teorie, kterou se bude zabývat druhá kapitola, začne od jednoduchých idejí, přes složené, až k hlavnímu tématu, čímž jsou ideje obecné.

Výběr těchto dvou filosofů však není náhodný. V jejich přístupu k obecným pojmům je možné najít mnoho podobných rysů a právě z toho bude vycházet třetí kapitola. Ta se bude zabývat podobnými vlastnostmi teorií obecných idejí a fiktivních představ. V těch zřejmě najdeme nejvíce společných vlastností. Pokud nalezneme dostatečné množství shodných rysů, tak bude vhodné přestoupit k dalšímu bodu. Ten, stále v rámci třetí kapitoly, se bude opírat o kritiku teorie fiktivní představy (díky které se Ockham přiklonil k teorii poznávacího aktu) a o to, zda je možné ji aplikovat na Lockovu teorii obecných idejí.

Základními zdroji, ze kterých tato bakalářská práce bude vycházet, jsou díla od srovnávaných autorů, v kterých se zabývají univerzáliemi. U Willama Ockhama spis „Ordinatio“, z kterého bude nejvíce rozpracovaná osmá otázka, zabývající se právě teorií fiktivní představy a rozumového aktu. K Lockově teorii obecných idejí se bude nejvíce vyjadřovat jeho „Esej o lidském rozumu“.

Důležitou sekundární literaturou, zvláště v poslední kapitole bakalářské práce, bude článek od Martina M. Tweedalea „Locke on universals: The fruit of Ockham's dilemma?“ z knihy „Meeting of the minds - The relations between medieval and classical modern Europe philosophy.“, ze kterého bude vycházet většina srovnání pro třetí kapitolu.

1. Ockhamova teorie fiktivní představy a teorie poznávacího aktu

1.1. Úvod

Ockhamovy teorie, které se zabývají obecninami, jsou silně ovlivněny nominalismem. Obecniny (a jiné duševní akty) jsou bezvýhradně vytvořené rozumem a odlišené od vnějšího světa. Tento základ má celá jeho práce zabývající se univerzáliemi. Avšak jeho postoj k obecninám bychom mohli rozdělit na dvě části, v kterých jim přisuzuje různé ontologické bytí. V prvním stádiu Ockham vytvořil teorii „fictum“ (neboli fiktivní představy), kterou zastával, co se historického vývoje týče, dříve. Teorie „fictum“ je založená na tom, že pojmy mají objektivní existenci přímo v nás samotných. Následně svou teorii fiktivní představy přehodnotil a vytvořil teorii poznávacího aktu (teorii „intellectio“).¹

1.2. Pojmy

Ockhamovo chápání „pojmu“ je následující: Pojem je tím, co zastupuje v myšlení věc. Jinými slovy: pojem je znakem konkrétní věci. To znamená, že pokud je před naše vnímání postaven objekt, člověk si ho zastoupí v mysli právě pojmem. Pokud mluvíme o pojmu, musíme se zmínit i o slovech, jelikož když chceme sdělit někomu svůj obsah mysli, tak slova jsou tím, co zastoupí naše vnitřní pojmy. Tím se zdá, že pojem a slova jsou jedno a totéž.

U Ockhama jsou ale přeci jen pojmy a slova něčím odlišné. Pokud budeme mluvit o duševních znacích (to znamená o pojmech), těm náleží jakási přirozenost - „signum naturale“. Tvoří se na základě toho, co vidíme naprosto přirozeně. Přistupuje k nám na v závislosti na věcech, které poznáváme. Ockham předpokládá, že pojmy jsou pouze obrazy, které vstupují do naší mysli skrze reálné předměty. Nevytváří je žádná myšlenková aktivita. Na druhou stranu, pokud se zaměříme na slova, ta jsou pravým opakem duševních znaků, jelikož mají základ v domluvě „ex voluntate institutionis“.

---

¹ Srov. SAXLOVÁ, T. *Povaha obecného pojmu u Viléma Ockhama: Od teorie představy (fictum) k teorii rozumového aktu (intellectio)*, s. 179.

Nemají přirozenou podstatu a jsou založené na ustanovení nějaké instituce.² Pokud by přirozenou podstatou disponovala, tak bychom měli pouze jeden jazyk. Někakým způsobem by ke každému člověku slova přistupovala společně s věcmi, což by znamenalo mít jen jedno globální pojmenování pro konkrétní věc.

Je zřejmé, že slova a řeč jsou ustanovené znaky, ale u pojmů to není natolik zřejmé. Proto někteří filosofové zastávali názor, že přirozené znaky neexistují. Poznání by tedy spočívalo pouze na ustanovení.³

„Můžeme zde mít i čtvrtou teorii, která tvrdí, že nic není obecné ze své vlastní přirozenosti, ale pouze z ustanovení, v tom smyslu, že je slovo obecninou. Žádná věc nemůže ze své vlastní přirozenosti zastupovat jinou věc, stejně tak nemůže pravdivě vypovídat o jiné věci. Stejně jako u slov. Toto se děje pouze na základě dobrovolného ustanovení. Proto, tak jako slova jsou obecniny a vypovídají o věcech skrze ustanovení, i obecniny jsou vypovídány skrze ustanovení.“⁴

Tento postoj však Ockham odmítá. Vysvětluje to tím, že pokládáme za obecniny jen věci, které existují pouze uvnitř naší mysli. Pokud by tento názor, uznávající pouze ustanovené znaky, platil, bylo by problematické obecniny vůbec postihnout. Nebylo by možné najít žádné přirozené podobnosti mezi věcmi a mohli bychom pokládat za obecniny naprosto vše.

„Tato teorie se ale nezdá být pravdivou. Podle ní by totiž nic nemohlo být rodem či druhem ze své vlastní přirozenosti, nebo naopak. V tomto případě by Bůh a substance mimo duši mohly být obecné natolik, jako jakákoliv věc uvnitř duše. To se nezdá býti pravdivým.“⁵

---

² Srov. SAXLOVÁ, T. *Povaha obecného pojmu u Viléma Ockhama: Od teorie představy (fictum) k teorii rozumového aktu (intellectio)*, s. 181.

³ Srov. Tamtéž, s. 182.

⁴ OCKHAM, W. *Five Questions on Universals from His Ordinatio*, d. 2, qq. 4-8, str. 217-218: „There could be a fourth theory, that nothing is universal from its own nature, but only from institution, in the way a word is a universal. For no thing can form its own nature support for another thing or be truly predicated of another thing, and a word cannot either. This happens only from a voluntary institution. Therefore, just as words are universals and are predicable of things through an institution, so too for all universals“

⁵ Tamtéž, s. 218: „But this does not seem true. For then nothing would be a species or genus from its own nature, or conversely. In that case, God and a substance outside the soul could be a universal just as much as anything in the soul can, which does not seem true.“

To vede k dalšímu poznatku v Ockhamově teorii pojmů. Z výše citovaného vyplývá, že je zde přeci jen souvislost s reálným bytím a pojmem. Vnější svět se skládá podle Ockhama pouze z jednotlivin, takže není možné, aby se v něm vyskytovaly nějaké pojmy. Avšak člověk je schopen pozorovat kvality z jednotlivin, což dokládá jistý způsob kauzality mezi myšlenkovým pojmem a reálnou věcí. Tímto způsobem funguje jakákoliv definice. Pokud definujeme jakoukoliv věc, tak se snažíme myšlenkovými pojmy co nejdříve vystihnout reálnou substanci.⁶

Pojem je tedy u Ockhama něčím, co má svou přirozenost (na rozdíl od slov) a existenci pouze v mysli. Je kauzálně spojen s reálnými jsoucny na základě jejich podobnosti. Nyní nastává otázka, jakým způsobem vůbec v mysli pojmy (a tedy i obecniny) existují. Na to Ockham odpovídá svou teorií fiktivní představy.

1.2. Teorie fiktivní představy (Teorie „fictum“)

Ockham se tím zabývá v osmé otázce svého „Ordinatio“, kde se snaží vysvětlit způsob existence obecných pojmů. Tyto obecné pojmy, ačkoliv jsou přítomny v mysli, nejsou vytvořeny přímým aktem chápání, jak již bylo naznačeno výše. Pokud bychom připustili to, že obecniny jsou vytvořeny nějakým rozumovým aktem, mělo by to za následek značné problémy s rozumovým postihnutím celého obsahu obecného pojmu.

„Každým rozumovým aktem je něco chápáno. Takže i takovýmto rozumovým aktem by bylo něco chápáno. Nebylo by to žádná jednotlivina mimo duši, jelikož by nebyla poznávána jedna věc více než druhá. Ani by nebylo poznáváno více to, co existuje než to co neexistuje. Tudiž by se nepoznávala tímto rozumovým aktem žádná taková věc, nebo naprosto každá taková věc. Nemohly by se poznat všechny takové věci, protože pak by se muselo poznat nekonečně z nich. Proto by se nepoznávalo takovým rozumovým aktem nic.“⁷

---

⁶ Srov. OCKHAM, W. *Five Questions on Universals from His Ordinatio*, d. 2, qq. 4-8, s. 190.

⁷ Tamtéž, s. 216: „By every intellection something is understood. Therefore, by an intellection like this one something is understood. It is not anything singular outside soul, because it would be no more one than another, and no more what does not exist than what does exist. Therefore, ether no such thing or every such thing is understood by such an intellection. Not every one, <because then an infinity of them will be understood by that >. Therefore nothing like that is understood by such an intellection.“

Ockhamův postup je následující: Pokud připustíme, že existuje nějaký rozumový akt, který by vytvářel obecné pojmy, museli bychom připustit i to, že má intencionální charakter, to znamená, že musí být zaměřen k nějakému objektu. Tento objekt, aby se naplnil požadavek „univerzálnosti“, nesmí být jednotlivinou, ale obecným souborem. Pokud bychom chtěli poznat soubor obecnin, museli bychom ho postihnout naprosto celý. A zde se vyskytuje problém. Pro dokonalé poznání obecnin by bylo nutné postihnout nekonečné množství věcí, což není v lidských silách. Pokud bychom nepoznali toto nekonečné množství jednotlivin, nemohli bychom nic prohlásit za obecný pojem, což by mělo za následek, že tento rozumový akt by nepoznával nic. To by se však dostalo do rozporu s předpokladem, že každý rozumový akt má svůj intencionální charakter.

Proto zavádí Ockham koncept fiktivní představy, kterým se snaží vysvětlit, jak může jeden pojem zatupovat mnoho poznanych, či skrytých jednotlivin. Celá fiktivní představa je založena na následujícím: Člověk poznává konkrétní externí jednotlivou věc. Tu postihuje rozumem se všemi jejími aspekty. Po rozumovém postihnutí jednotliviny přichází mentální uchopení poznávané věci tím způsobem, že si člověk vytvoří přesnou kopii předmětu ve své mysli.⁸ Tento mentální obraz má svoje objektivní bytí, což znamená, že obraz existuje, ovšem jen v mysli poznávajícího, a to po dobu, kdy je na něj myšleno. Objektivní bytí mentálního obrazu je natolik přesné, že kdyby naše mysl měla „tvořivou sílu“, dokázala by vytvořit přesnou, avšak numericky odlišnou jednotlivinu ve vnější realitě. Dokázala by ho přesunout z objektivního do subjektivního bytí, které má každá poznávaná věc externího světa.⁹

Ockham uvádí příklad s řemeslníkem. Pokud řemeslník vidí nějakou stavbu, utvoří si její obraz ve své mysli. Tento vzor je věrnou kopií domu převedený ze subjektivního bytí do objektivního.¹⁰ Následně postaví podle vzoru numericky odlišný dům.

„Fictum bychom mohli nazvat obecninou, protože je to vzor a indiferentně souvisí se všemi externími jednotlivinami. Na konto této podobnosti v objektivním bytí je možno připustit externím věcem to, že mají podobné bytí mimo chápání (intelekt). V

---

⁸ Srov. OCKHAM, W. *Five Questions on Universals from His Ordinatio*, d. 2, qq. 4-8, s. 218-219.

⁹ Srov. Tamtéž, s. 218.

¹⁰ Srov. Tamtéž, s. 218.

tomto případě obecniny nejsou výsledkem zobecnování ale abstrakce - což není nic jiného než způsob zobrazování.“¹¹

Fiktivní představa tedy je v Ockhamově teorii rovna obecnině. Tím, že „ens fictum“ existuje a podobá se vnímané věci, se také zároveň vztahuje ke všem věcem, které se jí podobají. Příčinu toho můžeme najít v reálné podobnosti vnějších věcí.

Zde ale nastává problém, jak zdůvodnit to, že právě mentální obraz je tím, co je obecným. V subjektivním bytí nalezneme také podobnosti mezi různými jednotlivinami. Sám Ockham připouští podobnost mezi reálnými jednotlivinami, když říká, že obecné pojmy jsou založeny na reálné podobě vnějších věcí. Není zde vidět důvod pro to, proč pokládat objektivní bytí za to, co je nositelem obecnin. Podobnost patří jak subjektivnímu, tak i objektivnímu bytí. Člověk ji nachází jak u reálně existujících věcí, tak u svých myšlenek. Na příkladu se stavitelem je vidět, že Ockham zachází s fiktivní představou jako s reálnou věcí.¹² Pokud by totiž měl rozum onu produktivní sílu a mohl by převést z objektivního do subjektivního bytí nějakou věc, převedená věc by nebyla už obecninou. Byla by jen další numericky odlišnou jednotlivinou a nemohli bychom ji považovat za obecninu už jen z toho důvodu, že ve vnějším světě univerzálie nemohou existovat.¹³ Tyto argumenty mluví jasně proti teorii fictum.

Ockham si je jich plně vědom, a proto se na ně snaží odpovídat v závěru svého pojednání o fiktivních představách:

„Ke třetí námitce. Mohou říci, že takové fiktivní představy jsou opravdu obecné. Pokud ale budou vytvořené jako reálné bytí, tak nebudou obecninami. Pak totiž budou úplně stejného druhu jako ostatní, nebude zde většího důvodu proč jedno považovat za obecnější než druhé. Ve skutečnosti ale nejsou stejného druhu jako ostatní, protože fiktivní představa není čistě zvíře, či člověk. Tudíž může být řečeno, že jedno je více obecné než druhé.“¹⁴

---

¹¹ OCKHAM, W. *Five Questions on Universals from His Ordinatio*, d. 2, qq. 4-8, s. 218: „The fictum can be called a universal, because it is an exemplar and indifferently related to all external singulars. On account of this likeness in objective being, it is able to support for external things that have a similar being outside the intellect. In this way, the universal is not the result of generation but of abstraction-which is nothing but a kind of picturing.“

¹² Srov. SAXLOVÁ, T. *Povaha obecného pojmu u Viléma Ockhama: Od teorie představy (fictum) k teorii rozumového aktu (intellectio)*, s. 187.

¹³ Srov. OCKHAM, W. *Five Questions on Universals from His Ordinatio*, d. 2, qq. 4-8, s. 224.

¹⁴ Tamtéž, s. 225: „To the third doubt, they would say such ficta are indeed universals. But if they were produced in real being, they would not to be universals. For then they would be of absolutely the same

Fiktivní představa tedy je pouze něčím, co je jiného druhu než reálně existující věci. Není převeditelná na substanciální povahu. Nemůžeme ji přirovnávat k něčemu reálně existujícímu, jak tomu je v této námitce. Fiktivní představa, neboli „fictum“, má podobnost s jinými věcmi jen na intencionální bázi. Nepochází v ní nic hmotného, to znamená nic, co by se dalo přímo spojovat s reálně existujícími jednotlivinami.¹⁵

Duševní rovinou Ockham myslí postup, jakým se člověk dostává k univerzáliím. Obecniny se nevytvářejí díky zobecňování, nýbrž na základě abstrakce. Nejde o nacházení společných kvalit nějakého množství jednotlivin, ale o vyčleňování, či potlačování kvalit konkrétní jednotliviny. Poznáním do našeho rozumu přichází předmět, který rozum přivede do objektivní existence a ta vytváří fiktivní představu.¹⁶ Vytvoří se duplikát jednotliviny v mysli. Tato fiktivní představa je chápána pouze jako znak, který je podobný původní věci. Pokud si vytvoříme obraz reálně věci, kterou jsme postihli smysly, neoperujeme s ní jako s reálným bytím. Sice si dokážeme představit, že by mohla působit na naše smysly, ale reálně na ně nepůsobí. Figuruje pouze jako zástupce, jako znak. Tento znak má navíc zároveň tu vlastnost, že zastupuje množství podobných věcí. Neexistuje v mysli jako jednotlivina, ale jako myšlenka, z které (kdyby měl rozum produktivní sílu) jde vytvořit jakákoliv věc konkrétního druhu. Pak můžeme zařadit všechny podobně působící předměty pod onu fiktivní představu, na kterou je myšleno, protože každou individuální věc nemůžeme poznat.¹⁷ Proto tedy zastupuje mnohé reálně existující jednotliviny. Pouze však v mentální rovině, jelikož není možné poznat všechny existující jednotliviny.¹⁸ Abstrahuje se tedy subjektivní bytí kvůli problematice zástupnosti. Každá jedinečná věc může být pouze sama za sebe, nemůže být vztažena k mnohým. Proto Ockham zastává to, že představa je pouze podobná věci a nemůže být existenčně naprosto shodná se svým subjektem.¹⁹

---

kind as the others, and there would not be no greater reason for the one to be a universal than for the other. But because in fact they are not same kind as others, since the fictum is not absolutely an animal or man, therefore the one will be said to be more universal than the other is.

¹⁵ Srov. SAXLOVÁ, T. *Povaha obecného pojmu u Viléma Ockhama: Od teorie představy (fictum) k teorii rozumového aktu (intellectio)*, s. 188.

¹⁶ Srov. OCKHAM, W. *Five Questions on Universals from His Ordinatio*, d. 2, qq. 4-8, s. 218.

¹⁷ Srov. Tamtéž, s. 221.

¹⁸ Srov. SAXLOVÁ, T. *Povaha obecného pojmu u Viléma Ockhama: Od teorie představy (fictum) k teorii rozumového aktu (intellectio)*, s. 189.

¹⁹ Srov. OCKHAM, W. *Five Questions on Universals from His Ordinatio*, d. 2, qq. 4-8, s. 218.

Univerzálie mají pouze objektivní bytí, proto se nabízí otázka, zda může něco poznatelného existovat bez bytí subjektivního. Na to nachází Ockham takovou odpověď:

„Rovněž, propozice, sylogismy a podobné věci - s kterými logika pracuje - nemají subjektivní bytí. Protože mají jen objektivní bytí, tak jejich bytí je bytím poznatelným. Tudiž jsou zde věci, které mají pouze jen objektivní bytí. Rovněž umělé věci v mysli řemeslníka se nezdají, že by měly subjektivní bytí, stejně tak bytosti v božské mysli před stvořením. Také rozumové vztahy, které jsou učenci všeobecně zastávané. Pak se tedy ptám: Mají pouze subjektivní bytí? Pokud ano, tak budou pravdivé a reálně existující věci. Nebo snad mají jen objektivní bytí? V tom případě jsem dosáhl svého.“²⁰

Ockham připisuje univerzáliím stejný druh existence jako prvkům logiky, které v reálném světě nemůžeme najít. Ve své mysli si sice můžeme „řící“ celou řadu sylogismů, avšak v reálném bytí je nikdy nemůžeme najít. Jsou spjaty pouze s rozumem. Stejným případem jsou chiméry. Bytosti jako „kozojelen“ jsou sice naší obrazotvornosti bližší, avšak jen proto, že pracuje s jistými částmi, které jsme již viděli.²¹ Kupříkladu bájně stvoření Mantikora je pro nás představitelné, jelikož se skládá z reálně existujících částí lva, člověka a škorpióna. Ovšem celek reálné bytí vylučuje a celková existence je pouze na objektivní úrovni.

1.3. Přejít k teorii poznávacího aktu (intellectio)

Ockham ale v dalším svém postupu začíná pochybovat o své teorii fiktivních představ. Začíná postupně oslabovat existenci objektivního bytí. To, na čem stojí teorie „fictum“, a to, co umožňuje zástupnost mnohých jednotlivin. První pochybnost se dá nalézt v jeho výkladu Božských idejí. O ty se právě opíral při vysvětlování toho, zda existuje něco, co má pouze objektivní bytí:

---

²⁰ OCKHAM, W. *Five Questions on Universals from His Ordinatio*, d. 2, qq. 4-8, s. 219: „Likewise, propositions, syllogisms and the like-which logic deals with-do not have subjective being. Therefore, they have only objective being, so that their being is their being cognised. Therefore, there are such beings having only objective being. Likewise, artificial things in the mind of the artisan do not seem to have subjective being and neither do creatures in the divine mind before creation. Likewise, relations of reason are generally maintained by the Doctors. I ask then: Do they have only subjective being? In that case, they will be true and real things. Or do they have only objective being? In that case, the point is established.“

²¹ Tamtéž, s. 226.

„...těm, kdo zastávají tuto teorii (zda může být vytvořeno nějaké jsoucno může mít pouze objektivní bytí- L.B.) mohu říci, že jsou zde určitá pomyslná jsoucna, která nemohou mít žádné subjektivní bytí. Tak jako před stvořením nemají žádné subjektivní bytí a přesto jsou pravdivě poznávány Bohem, a tak také něco co nemá subjektivní bytí, může být “tvořeno” ve stvořeném intelektu.“²²

Následně však poukazuje na to, že není natolik jisté, zda objektivní bytí má svůj ontologický status.

„Je třeba vědět, že být obsažen v Bohu jako poznávaný předmět není nic jiného, než být v Bohu poznáván... Kdyby to byl obvyklý způsob vyjadřování, mohli bychom právě tak říci, že bělost existující ve zdi je, či je obsažena, v mém oku, protože je mým okem viděna, takže by být v mém oku neznamenovalo nic jiného než být viděn mým okem.“²³

Tím, na čím stojí teorie „fictum“, je právě objektivní bytí, které umožňuje zástupnost více jednotlivin. Ockham zde poukazuje na to, že jak externí věc, tak interní obraz je to samé. Reálná bělost se nijak neliší od té, co si na jejím základě představujeme. Není možné, aby rozum přiděloval věci takovou vlastnost, jakou sama nemá. Proto není možné, aby rozum přidělil subjektivnímu bytí objektivní. Obraz, který je v mysli vytvořen, není ničím jiným, než poznáním reálného předmětu.

Dalším problémem je to, že by bylo (v případě Boha) možné převést objektivní bytí do reálné existence.²⁴ To, jak bylo řečeno výše, má však svoje úskalí. Objektivní existence je pouze záležitostí rozumu a nelze jí realizovat ve vnějším světě. Navíc tato objektivní existence je nabyta pouze z reálných věcí, což znamená, že jednotliviny primárně nevedou samy k sobě, ale k objektivní existenci. Podle Ockhama však není myslitelné, aby reálně existující věc směřovala k objektivnímu bytí a nevyovídala nic o své vlastní existenci, o svém vlastním subjektivním bytí.

---

²² OCKHAM, W. *Five Questions on Universals from His Ordinatio*, d. 2, qq. 4-8, s. 225: „...those who hold this theory would say there are certain beings of reason that neither have nor can have any subjective being. For just as before the creation, creatures had no subjective being and yet were truly cognized by God, so too something that has no subjective being can be fashioned.“

²³ SAXLOVÁ, T. *Povaha obecného pojmu u Viléma Ockhama: Od teorie představy (fictum) k teorii rozumového aktu (intellectio)*, s. 192.

²⁴ Srov. Tamtéž, s. 192.

S dalšími argumenty proti teorii „fictum“ přichází Walter Chatton. Jeho vliv je vidět na pozdějším Ockhamově přístupu k zpochybňování teorie fiktivní představy a objektivního bytí. Tereza Saxlová ve svém článku „Povaha obecného pojmu u Viléma Ockhama“ rozděluje tyto námitky, které vedou k odmítnutí „ens fictum“, do tří skupin:²⁵

1) První skupina argumentů je založena na principu Ockhamovy břitvy. To znamená, že v definici by se nemělo vyskytovat více členů, než je nezbytně nutné. Pokud by k pravdivé a dostatečné definici stačilo 5 členů, je zbytečné zavádět člen šestý. Objektivní bytí souvisí s Ockhamovou břitvou v jeho verifikaci. Ta probíhá rozumově a není závislá (ani k určení pravdivosti) na objektivním bytí v mysli. Pokud prohlásíme: „Stěna je bílá.“, poukazuje to pouze na naši schopnost rozumové verifikace a ne na to, jakým způsobem v našem rozumu poznávaná věc existuje. Nejde o přidávání objektivního bytí, ale pouze o poznání předmětu, který na nás působí. „Stěna“ zde nezastupuje žádné bytí, ale je to pouze a jen způsob naší mluvy. Pokud použijeme princip Ockhamovy břitvy zjistíme, že „ens fictum“, či objektivní bytí není potřebné pro poznání vnějšího světa. Na základě toho můžeme teorii fiktivní představy odmítnout, jelikož nám nepřináší nic, co by nám neposkytlo přímé poznání.

2) Dalším problémem je to, co bylo naznačeno výše. Fiktivní představa není poznáním jsoucen patřících do skupiny univerzálií, ale něčím, co je existenčně jiné. Poznání tak nevede ke konkrétním jednotlivinám a není tedy přímým poznáním subjektů. Zároveň není „fictum“ ani vnějším subjektem. Proto se jeví teorie fiktivní představy jako sporná. „Fictum“ je něco, co má naprosto jiný ontologický status než reálně existující předměty, a tudíž se k nim nemůže vztahovat ani z nich vycházet. Největší problém by ve výrocích o Bohu: „*Protože Bůh je přístupný intelektu pouze na základě obecného pojmu ens infinitum, museli bychom připustit, že se v našich duševních soudech nikdy nevztahujeme přímo k Bohu, nýbrž vždy jen k nějaké fiktivní představě, která ho zastupuje*“²⁶

---

²⁵ Srov. SAXLOVÁ, T. *Povaha obecného pojmu u Viléma Ockhama: Od teorie představy (fictum) k teorii rozumového aktu (intellectio)*, s. 197-201.

²⁶ Tamtéž, s. 201.

3) Posledním okruhem námitek je problematika Božích idejí. Tato samotná námitka je přítomna pouze u W. Ockhama a nemá jako jediná základ u W. Chattona. Pokud je nutné mít předpoklad objektivní existence idejí v lidském rozumu, je nutné tuto teorii aplikovat i na Boží rozum a Boží ideje. Bůh by byl jako stavitel, který má ve své mysli předmět v objektivní existenci ještě před tím, než předmět stvoří. Všechny předměty (jak existující, tak potencionálně existující) by musely mít základ v objektivní existenci v Božím rozumu. Bůh tvoří všechna jsoucna tím, že je poznává, a proto musí v Boží mysli být všechna jsoucna v objektivní existenci. Pokud by bylo možné zničit pouze jedinou objektivní existenci, Bůh by již nepoznával vše, což by mělo za následek zánik i jeho vlastní esence. Z toho vyplývá, že objektivní existence v Božím rozumu by byla nutná, což odporuje dogmatu, „...*že nic krom boha neexistuje nutně, tj. nezávisle na Boží vůli*“²⁷.

Proto Ockham začíná pochybovat o tom, zda nějaké objektivní bytí existuje a přiklání spíše k názoru, že obsahy mysli jsou přímo to, co vstupuje do našeho poznání. Nejsou něčím, co je jiné povahy, nemění ontologický status a jsou jen konkrétními jednotlivinami.²⁸ Vyřazuje prostředníka mezi poznávaným předmětem a jeho rozumovým uchopením.

Přistupuje tedy k teorii poznávacího aktu, která je jednostranným poznávacím aktem, který nepřidává žádnou kvalitu k bytí. Tuto teorii uvádí v závěru *Ordinatio*, d. 2, q 8.:

*„Ten, kdo není spokojen s teorií fiktivní představy v objektivním bytí, může zastávat to, že pojem a jakákoliv obecnina jsou kvality, existující subjektivně v mysli. Jsou znakem vnější věci z vlastní přirozenosti natolik, jako je mluvené slovo znakem věci podle vůle toho kdo ho ustanovuje.“*²⁹

---

²⁷ SAXLOVÁ, T. *Povaha obecného pojmu u Viléma Ockhama: Od teorie představy (fictum) k teorii rozumového aktu (intellectio)*, s. 201.

²⁸ Srov. Tamtéž, s. 201-202

²⁹ OCKHAM, W. *Five Questions on Universals from His Ordinatio*, d. 2, qq. 4-8, s. 229: „One who does not like this theory of ficta in objective being can hold that a concept, and any universal, is a quality existing subjectively in the mind. It is the sign of an external thing just as much from its nature as a spoken word is the sign of thing according to the will of the one who institutes it.“

Ockham tedy přechází od objektivního bytí v mysli k subjektivnímu, které je, co se týče poznání, naprosto přirozené. Je to čiré působení objektu na subjekt, tudíž reálné poznání jednotliviny bez jakýchkoliv prostředníků, či pomocných entit.

Pokud jde ale o obecné poznání, zdá se, že teorie fiktivní představy je přeci jen dokonalejší kvůli své obecné existenci a následné vztaženosti k ostatním jednotlivinám. Pokud vycházíme z toho, že lidský rozum není schopen poznat všechny jednotliviny, zdá se, že není možné z čistého poznání jednotliviny vyvodit jakýkoliv pojem. Na to Ockham odpovídá:

„V souladu s touto teorií může být řečeno to, že jakákoliv obecnina, dokonce i nejobecnější rod, je opravdu singulární existující jako věc v určitém rodu. Stále je to obecnina prostřednictvím predikace, ne sama o sobě, ale pro věci které označuje. Takže kategorická linie substance je složena či seskupena z mnoha kvalit přirozeně souvisejících jako „nadřazená kvalita“ a „podřazená kvalita“ - to znamená, že jedna kvalita v této linii je ze své přirozenosti znakem pro více a další pro méně jednotlivin, tak jako by se taková hierarchie vyskytovala mezi mluvenými slovy.“³⁰

Obecné pojmy jsou tedy jednotliviny, singulární kvality, které paří do určitého rodu. Podle toho, na jakém konci pomyslného kategorického žebříčku konkrétní rod stojí, se určuje rozsah a obecnost obecného pojmu. Obecné pojmy jsou kvalitami, které jsou přímo získávané z konkrétních předmětů a mentálními akty zpracovávané do formy obecných pojmů. Nejde o nic jiného než o akt chápání.³¹ Tím odpadá nutnost objektivního bytí, které tvořilo obecné pojmy. Z toho důvodu již teorie fiktivní představy ztrácí svůj význam, jelikož zavádění „ens fictum“ je něčím zbytečným.

---

³⁰ OCKHAM, W. *Five Questions on Universals from His Ordinatio*, d. 2, qq. 4-8, s. 230: „According to this theory, it should be said that any universal, even a most general genus, is truly a singular thing existing as a thing in a determinate genus. Yet it is universal through predication, non for itself but for the things it signifies. So the categorical line of substance is a composite or aggregate made up of many qualities naturally related as superior and inferior-that is, one quality in that line is from its nature a sign of more and another is a signify of fewer, just asi if such a hierarchy were to occur among spoken words.“

³¹ Srov. Stranford encyclopedia, heslo: Ockham <<http://plato.stanford.edu/entries/ockham/>>

2. Teorie obecných idejí u Johna Locka

2.1. Úvod

John Locke, zakladatel empirismu a jeden z otců dnešního přístupu ke vědě, se v části své knihy „O slovech“ zabýval také svým pohledem na obecniny. Locke je velmi tvrdým zastáncem empirického pohledu na svět a jeho přístup k univerzáliím byl do velké míry ovlivněn nominalismem.

Jeho cílem, na rozdíl od jeho současníků, je popsat poznání těmi nejpřirozenějšími prostředky. Chce se vyvarovat přílišnému používání termínů, které nejsou člověku natolik přirozené. Prvním krokem by mělo být, že před jakýmikoli filosofickými závěry je nutné dokázat, jak rozum pracuje s věcmi, které postihuje, nakolik je způsobilý postihnout realitu a zda vůbec tuto schopnost má³². To také dokládá v úvodu ke své publikaci „O lidském rozumu“:

„Samo poznání by ve světě mnohem více pokročilo, kdyby snahy duchaplných a příčinlivých lidí nebyly příliš zatěžovány učeně vyhlížejícím, ale přitom marnivým používáním tajuplných, strojených nebo nesrozumitelných výrazů, které byly zavedeny do věd, kde se jim dostalo vyumělkovanosti do takového stupně, že filosofie, která není nic jiného než pravé poznání věcí, byla považována za nevhodnou nebo nezpůsobilou pro vznešenou společnost a elegantní rozhovor.“³³

Lockovu teorii o univerzáliích je nutné sledovat již od začátku. Ten lze najít v jeho empirickém přístupu nazírání na realitu. V mysli tedy není nic, co by nebylo dříve postihnuto smysly, či později (v časové posloupnosti) ve vlastní reflexi. Až z těchto vjemů se tvoří různé soubory idejí, v kterých můžeme najít i onu teorii univerzálií. Proto bude nasnadě začít tím, jak člověk naplňuje mysl novými obsahy. Tímto prvotním problémem se nejvíce zabývá druhá kniha „O ideách“.

---

³² Srov. STÖRIG, H. J. *Malé dějiny filozofie*, s. 252.

³³ LOCKE, J. *Esej o lidském rozumu*, s. 31.

2.2. Jak vznikají jednoduché ideje

Jak už bylo řečeno, Locke jako empirik zastával tolik známou myšlenku „tabula rasa“. To znamená, že člověk je zrozen jako čistý list papíru, který teprve čeká na to, až bude popsán. Je naprosto bez jakýchkoliv myšlenek, zkušeností či vrozených principů. Jakýkoliv výrok totiž podléhá tomu, že musely být poznány jeho části.³⁴ Bez toho by byl jakýkoliv obsah myslí ničím, mysl by ho nemohla žádným způsobem potvrdit, či popřít.

To dává prostor k naplňování myslí zkušenostmi, pocházejí ze dvou zdrojů. Prvním a hlavním je prožívání zkušenosti našimi základními smysly, které nám zaručují kontakt s vnější realitou a jsou v drtivé většině případů největším zprostředkovatelem zkušenosti. Smysly nám poskytují bezprostřední informace o předmětech našeho poznání, to znamená jejich smyslově postihnutelné kvality, jako jsou tvar, teplota, barva atd.³⁵ Druhým zdrojem, od toho odvozeným, je prožívání reflexí. Tímto způsobem postihujeme svou osobní vnitřní zkušenost. Ta je v časové souslednosti až po smyslových vjemech. Vzniká až jako reakce na ideje, které si mysl vytvoří na základě smyslových vjemů. Reflexe postihuje naše vnitřní procesy myšlení a uvažování.³⁶ U Locka tedy jakékoliv poznání závisí v první řadě na smyslové zkušenosti, která je nutná pro další procesy.

„Neboť v myslí nejsou rozpoznatelné žádné ideje do té doby, dokud je do ní nedopravily smysly, takže to chápu tak, že se ideje v rozumu objeví současně se smyslovým vnímáním, které je jakýmsi vtiskem či pohybem realizovaným v některé části těla, který vyvolává v rozumu vjem. Právě těmito vtisky vyvolanými v našich smyslech vnějšími objekty se pravděpodobně mysl nejdříve zabývá v rámci takových činností, které nazýváme „vnímání“, „rozpoznávání“, „uvažování“, „zdůvodňování“ atd.“³⁷

Právě ideje jsou hlavní částí této teorie o univerzáliích. Locke mluví o nich ve smyslu jakéhosi stavu, který je v člověku během aktu myšlení.³⁸ Je to obraz, či pojem,

---

³⁴ Srov. LOCKE, J. *Esej o lidském rozumu*, s. 44.

³⁵ Srov. Tamtéž, s. 75.

³⁶ Srov. Tamtéž, s. 75.

³⁷ Tamtéž, s. 80.

³⁸ Srov. Tamtéž, s. 42.

vyvolaný myslí díky mnohým faktorům. Tím prvním, jak již bylo řečeno, je právě poznání založené na vlastních smyslech.

Člověk vybavený pěti základními smysly je schopen postihovat informace o předmětu ve formě idejí. To se děje tím způsobem, že jeden ze smyslů je schopen přijmout konkrétní kvalitu pozorovaného předmětu, kterou „vtiskne“ rozumu. Rozum tento otisk je schopen zpracovat do formy takzvané jednoduché ideje, se kterou může dále operovat. Jednoduchá idea se dá chápat jako pouhý smyslový vjem, oproštěný od jakýchkoliv souvislostí. Pro příklad: Pokud sáhneme na led, hmatem ucítíme, že je chladný a tvrdý. Tím náš rozum dostane dvě jednoduché ideje „chlad“ a „tvrdost“, které nechá naprosto separované a nespojité. Jsou to pouze smyslové vjemy, které stojí „samy za sebe“. Nemají žádné vazby s okolními spojitostmi (těmto „spojitostem“ se budu věnovat později) a postihují jen konkrétní reálnou existenci.³⁹ Locke říká, že jednoduché ideje nemůže čistě jen rozum vytvořit (čímž de facto podporuje svůj silně empirický pohled), či je zničit:

„Panství člověka v tomto malém světě jeho vlastního rozumu se nad míru podobá tomu, které uplatňuje ve velkém světě viditelných věcí, ... (člověk – pozn. L.B.) nemůže učinit sebedméně pro to, aby vytvořil sebemenší částičku nové hmoty nebo aby zničil jediný atom z těch, které jsou součástí jsoouca.“⁴⁰

Na základě těchto procesů přichází druhá možnost utváření jednoduchých idejí, kterou je reflexe. Jako byly smysly poznáním vnějšího světa, tak je reflexe poznání našich vnitřních mentálních pochodů, které pozorujeme. Tyto vnitřní myšlenkové procesy zahrnují poznávání, zdůvodňování, pochybování, vnímání a podobný druh činností. Cesta k poznání vnitřních procesů je však jiná než u procesů vnějších. Pokud totiž začínáme plnit naši mysl myšlenkami, není v ní před smyslovým poznáním nic, dokud jeden ze smyslů nedodá rozumu vjem, který přejde v jednoduchou ideu. Tím, že se tato idea vjemu v mysli vytvoří, dojde následně k tomu, že si rozum uvědomí svoji vlastní činnost, následkem čehož si vytvoří jednoduché ideje svých vlastních procesů. To je však jediná věc, kterou se liší, jelikož ideje vzešlé jak z reflexe, tak ze smyslového poznání mají naprosto stejné principy.

---

³⁹ Srov. LOCKE, J. *Esej o lidském rozumu*, s. 82.

⁴⁰ Tamtéž, s. 82.

Jednoduché ideje jsou tedy „očištěny od vztahů“, a proto je potřeba přejít k dalším specifickým ideám, které nám zprostředkují celistvé poznání světa a dají základní vjemy do vztahů.

2.3. Složité ideje

Pokud jsou jednoduché ideje pouze uzavřené a osamocené jednotliviny, musí zde být něco, co nám zprostředkovává celkové vztahy, které v realitě vidíme. Tím je právě další druh idejí, které jsou možné až na základě naplnění myslí ideami jednoduchými. Rozum pak díky rozumovým aktům se základními vjemy a reflexemi pracuje. Locke činnost rozumu dělí do tří různých fází. Schopnost skládání, porovnávání a abstrahování.

První fází rozumu, která pracuje s ideami, je tedy skládání jednotlivých základních idejí dohromady. Tím, že do nás jednoduché ideje vstupují v jeden okamžik, nám dávají pocit, že patří k sobě, tak jako u ledu cítíme naráz chlad a tvrdost. Jsou to však pouze dvě odlišné věci, které k nám přistupují skrze jeden smysl uzpůsobený pro postihnutí jak skupenství, tak teploty.⁴¹ Jsme nakloněni je považovat reálně jako spojené. To je však omyl. To, co nám skutečně dává pocit celistvosti věcí, je náš rozum, který tyto jednoduché ideje spojuje. Pokud tedy cítíme na ledu chlad a tvrdost, rozum dá tyto dvě jednoduché ideje k sobě a vytvoří složitou ideu ledu.⁴² Tímto způsobem můžeme vytvářet složité ideje různých druhů. Tím hlavním je vytváření substancí, které jsem popsal výše. Mozek pracuje s jednoduchými ideami jako s kvalitami poznávaného předmětu. Poznává substancí jako něco, co reálně existuje a je ohraničeno v prostoru.

Dalším druhem jsou mody, což jsou odvozeniny od jednoduchých a složitých idejí, které už jsme smyslovým, či reflektivním způsobem poznali. Jsou to takové ideje, které existenčně závisí na substancích.⁴³ Podle toho, z kterých idejí jsou odvozené, se dělí na jednoduché, či smíšené mody.

Jednoduché mody jsou výhradně odvozeniny od jednoduchých idejí. Žádná další idea se k nim nepřidává, jsou to čistě jen variace oné jednoduché ideje, z které jsou odvozeny či obměněny.⁴⁴ Pokud do zraku vstupuje vjem, který rozum zformuje do

---

⁴¹ Srov. LOCKE, J. *Esej o lidském rozumu*, s. 81.

⁴² Srov. Tamtéž, s. 115.

⁴³ Srov. Tamtéž, s. 117.

⁴⁴ Srov. Tamtéž, s. 116.

jednoduché ideje, je z ní možno odvodit jednoduchý mod prostoru. To znamená, že „metr“ je tím, co nazýváme modem. Je to pouze jednoduchá idea, zrakový vjem vzdálenosti, ke kterému se nepřidává žádná kvalita, proto ho nemůžeme zařadit do složitých idejí. Stejně tak cítíme že „metr“ není pouze holý zrakový vjem, tudíž ani zařazení pod jednoduchou ideu nepřichází v úvahu. Je to tedy pouze obměna do takového rozsahu „vzdálenosti“.

„Obměny libovolné jednoduché ideje (které, jak zde již bylo řečeno, nazývám „jednoduché mody“) jsou právě tak dokonale různými a odlišnými ideami v mysli jako ty, které jsou navzájem nejvíce odlehlé či protikladné.“⁴⁵

Oproti tomu složité mody jsou vznikem obdobné právě substancím. Vznikají také až na základě mnohých jednoduchých idejí, a to jejich složením do jednoho pojmu. Tento pojem se stává ideou, která je také pouhým konstruktem rozumu a rozum ho konstruuje podle Locka třemi způsoby. Prvním je to, že rozum vnímá nějaký jev či činnost, pro kterou nemá ještě jméno, a snaží se ho pojmenovat. Druhým je prosté skládání jednoduchých idejí takovým způsobem, že vznikne modus. Tím třetím, a posledním, je vysvětlení činností, které jsme nikdy nezažili. Tento způsob je podle Locka tím, který je našemu rozumu nejbližší.⁴⁶

Druhou činností rozumu je porovnávání dvou jednoduchých idejí (nebo také složitých, pokud již byly vytvořeny prvním způsobem) a vyvozování vztahů mezi nimi. Naše ideje, jak bylo řečeno, vstupují v jistých chvílích najednou, z čehož vyplývá, že rozum má schopnost udržet více jak jednu ideu. S těmito dvěma (rozumový proces vztahu pracuje výhradně jen se dvěma ideami) myšlenkami může také operovat jinak než pouhým skládáním dohromady. To se děje tím způsobem, že mysl má buď dvě jednoduché, nebo složité myšlenky, které „postaví vedle sebe“, a tím, že střídavě zkoumá jednu či druhou, vyvozuje závěry o vztahu. Ovšem jinak to funguje u složitých idejí. I když jsou postaveny vedle sebe, jsou přezkoumávány pomocí jednoduchých idejí, z kterých jsou složeny. Tento způsob porovnávání je zapříčiněn tím, že složené ideje jsou konstrukty naší mysli a se nedají srovnávat s odkazem na vnější svět, jelikož „...*(jednoduché ideje – poznámka L.B) jsou jediným materiálem našeho poznán)*“⁴⁷.

---

⁴⁵ LOCKE, J. *Esej o lidském rozumu*, s. 119.

⁴⁶ Srov. Tamtéž, s. 181.

⁴⁷ Tamtéž, s. 108.

Třetí schopností rozumu je možnost abstrakce. Na rozdíl od porovnávání pracuje abstrakce s více věcmi. Je základem pro utváření skupin s mnohými vzájemně podobnými jednotlivinami.

2.4. Obecné ideje.

Proto nyní přejdeme ke stěžejnímu tématu, které Locke popisuje ve třetí knize jeho souboru „O lidském rozumu“. Jeho postoj je konceptualistickým výkladem univerzálií. Obecniny jsou zastoupeny v rozumu jedince jako obecné ideje, jako pojem či koncept.

„Bůh stvořil člověka proto, aby byl společenský tvor. Nestvořil ho pouze s tíhnutím a potřebou mít přátelství s druhým člověkem, ale zároveň ho vybavil jazykem, který je jistě skvělým nástrojem a přirozeným poutem společnosti.“⁴⁸

Člověk je společenský tvor a má možnost využít svůj předpoklad k používání a artikulování zvuků. Tím, že má orgány uzpůsobené k artikulaci zvuků, má i možnost dorozumívat se s ostatními svého druhu. Snaží se interpretovat druhému jedinci obsahy své mysli. Je to přirozený průběh jelikož „...člověk je schopný mít nepřeborné množství různých myšlenek, které mohou přinést prospěch a potěšení dalším lidem, tak jako jemu samotnému. Bohužel jsou v něm všechny uzamčeny. Neviditelné a skryté ostatním. Neschopné sami vyjít na světlo.“⁴⁹ Tím nejlepším způsobem, jak „dostat“ ze své mysli ideje, je komunikace pomocí našich slov. Tím, že slova „opisují“ ideje, jsou identické s našimi myšlenkami. Nevztahují se na reálně existující věci, ale pouze na obsah naší mysli. Nebere se v tomto případě ani ohled na to, jak přesně jsou tato slova (ideje) získána z věcí.⁵⁰

To, co je však na dorozumívání zajímavé, je rozpor mezi tím, jakým způsobem popisujeme věci, a mezi tím, jaké doopravdy jsou. Pokud se zaměříme na realitu, poznáme, že všechny věci, co existují (a tudíž je poznáváme), jsou jednotlivinami. Vše,

---

⁴⁸ LOCKE, J. *An Essay Concerning Humane Understanding*, s. 145: „God having designed man to be a sociable feature, not only made him with an inclination and a need to have fellowship with other men, but also equipped him with language, which was to be the great instrument and common tie for society.“

⁴⁹ LOCKE, J. *Esej o lidském rozumu*, s. 146.

⁵⁰ Srov. Tamtéž, s. 252.

co vstoupí do našich smyslů, bez ohledu na kvantitu, je pouhou jednotlivinou, či mnoha jednotlivinami vyskytujícími se vedle sebe. V dorozumívání je však úplně oprostěno, s výjimkou jmen vlastních, od používání názvů pro jednotliviny.⁵¹ Důvody jsou prozaické.

Člověk nemá mozkovou kapacitu zapamatovat si naprosto všechna jména pro jednotliviny, s kterými přijde do kontaktu. Kdybychom chtěli komunikovat pouze v jednotlivinách, byl by to pro nás nepřekonatelný problém s jakýmkoliv shlukem jednotlivin, či jednotlivců. Bez ohledu na jejich množství bychom museli vyjmenovat každé individuum náležící do vnímaného shluku. Kdybychom zahlédli průvod, jediná možnost, jak to druhému člověku přiblížit, by bylo to, že bychom vyjmenovali každého účastníka. To by bylo velice zdouhavé a dokonce nemožné z hlediska paměti.⁵²

Pokud bychom ale připustili tuto možnost, vyvstal by další problém. To, co ze zvuků dělá slova, není pouze to, že jsou to „zvukové obrazy“ mých idejí, ale i to, že je druhý dokáže pochopit. Kdyby bylo pro vše jiné jméno, nastala by komplikace v komunikaci mezi lidmi. Pokud člověk vysvětluje, jak vypadá jeho pes druhému člověku, který ho nikdy neviděl, nemůže ho popisovat na základě konkrétních jednotlivin. Pokud by pouze řekl jen jméno jednotliviny, pro druhého člověka by to nemělo naprosto žádný přínos. Věděl by kupříkladu, jak se ona věc jmenuje, ale už by nemohl nijak zjistit, co ta věc vlastně je. Ten, který by vysvětloval, by totiž ani nemohl použít slovo „pes“, protože zahrnuje mnoho jednotlivin. Jediné na co by mohl poukázat je jméno⁵³.

Jak fyzické předpoklady, tak důvod dorozumívání, nám znemožňuje používat jednotliviny v komunikaci. Proto musíme pracovat výhradně se slovy obecnými, které dokážou přiblížit člověku věc, se kterou nebyl, či nemohl být v kontaktu. Tím se dostáváme k další otázce, jak se vlastně obecná slova tvoří.

2.5. Tvoření obecných slov

Přes smyslové vjemy a reflexe člověk naplnil svou mysl jednoduchými ideami. S těmito základními kameny rozum svojí schopností skládání vytvořil složité ideje, z kterých následně porovnáváním vytvořil nějaké vztahy a mody. Tyto všechny věci

---

⁵¹ Srov. LOCKE, J. *Esej o lidském rozumu*, s. 250.

⁵² Srov. Tamtéž, s. 255.

⁵³ Srov. Tamtéž, s. 255.

však musí ještě jistým způsobem upravit, aby měl tu možnost se obecnými pojmy dorozumět s druhým člověkem. Jak bylo naznačeno výše, tato možnost se mu naskytá skrze třetí schopnost rozumu, kterou je abstrakce.

Pokud používá člověk abstrakci, je to pouze jakési zachovávání potřebných kvalit a opomíjení idejí, které se nehodí. Například: abychom mohli mluvit o více jednotlivinách, musíme ze všeho nejdříve opomenout čas a místo každé z nich.⁵⁴ Kdybychom tento krok neudělali, nebylo by možno mluvit o obecninách. Pokud by každá věc náležící do konkrétního okruhu obecnin měla v čase a prostoru své jasné místo, museli bychom mluvit o každé zvlášť a tím by se celá obecnina stala pouze souhrnem konkrétních jednotlivin.

Při abstrakci idejí, které se nám hodí, postupujeme na základě podobnosti. Pokud myslíme ideu „člověk“, ponecháváme si například jednoduché ideje „myslící“, „dvounohý“. Opomíjíme ty ideje, které se nám nehodí. Kupříkladu to, že každý jedinec je odlišný co do barvy vlasů, pohlaví, výšky. Takto by se dalo pokračovat ještě dlouho, ale je z toho jasné, že všechny tyto ideje jsou založené na podobnosti, na reálné podobnosti, které si smyslovým vnímáním všímáme.⁵⁵ Na základě této reálné podobnosti si vytváříme obecné ideje.

Pokud ale vnímáme podobnost reálně, tak Locke podotýká, že obecné ideje bez ohledu na to, jaký mají reálný základ, nejsou ničím jiným než konstrukty naší mysli. Stejně jako u složitých idejí, je i zde obecnost pouze vytvořená naším rozumem, který abstrakcí skládá dohromady soubory „upravených“ jednotlivin. Obecniny tedy nemůžeme vztahovat na realitu samu. Neexistují nikde v přírodě⁵⁶. Pouze náš rozum abstrahuje jisté aspekty z věcí a tvoří z nich obecné ideje.

Tím, že abstrahujeme z vnímaných věcí nějaké aspekty, poznáváme esenci věcí. Každá abstrahovaná část je esencí objektu, který vstoupil do našich smyslů, či reflexe. Locke rozeznává dvě různé esence:

- a) Reálná - je takový druh esence, který nemůžeme postihnout svými smysly. Jsme schopni pouze poznat jednoduché ideje, které předmětu náleží. Přímá spojitost je nám však nepřístupná. Toto pojetí

---

⁵⁴ Srov. LOCKE, J. *Esej o lidském rozumu*, s. 149.

⁵⁵ Srov. Tamtéž, s. 256.

⁵⁶ Srov. Tamtéž, s. 258.

znamená „...reálně vnitřní, avšak u substancí zpravidla neznámé ústrojenství věcí, na němž závisejí jejich poznatelné kvality.“⁵⁷

b) Nominální - je pojetí, v kterém je esence věci poznatelná. Esence se zde rovnají kvalitám poznávaných věcí. Pokud poznáváme nějakou vlastnost určité jednotliviny, poznáváme tak její esenci.⁵⁸

Locke ve svém pojednání o obecných ideách pracuje spíše s pojetím nominálním, protože každá abstrakce pracuje s esencí jisté věci a na základě jí z ní tvoří obecnou ideu. Tato obecná idea následně pod sebe zahrnuje všechny společné jednotliviny, které jsou stejné co do abstraktní ideje, jsou stejné co do druhu.

„Je zřejmé, že esence druhů čili (jestli vyhovuje lépe latinské slovo) species věcí nejsou nic jiného než abstraktní ideje. Neboť mít esenci nějakého druhu je právě to, co působí, že nějaká věc je právě onoho druhu.“⁵⁹

To že se Locke zmiňuje právě o species není náhodou, jelikož abstraktní ideou se snaží vysvětlit problematiku rodu a druhu. Celá tato problematika podle Locka spočívá pouze jen ve stupni abstrakce, jaký používáme. Dalo by se říci: Pokud bereme zřetel na více aspektů, to znamená, že méně kvalit opomíjíme, zahrnujeme věci pod druh. Na druhou stranu malý počet zahrnutých kvalit a více opomenutých je znakem rodu. Například kvality „rozumový“ a „žijící“ nám evokují obecnou ideu člověka, která by se dala pokládat za druh. Kdežto pokud opomeneme kvalitu „rozumový“ tak nám vyvstane na mysli rod „živočich“. Abstraktní ideje jsou tedy esencemi genera a species. Přímou určují jejich rozsah a stupeň obecnosti.

„Je zřejmé, že esence druhů čili (jestliže vyhovuje lépe latinské slovo) species věcí nejsou nic jiného než abstraktní ideje. Neboť mít esenci nějakého druhu je právě to, co působí, že nějaká věc je právě onoho druhu, a shoda s ideou, k níž je připojeno odpovídající jméno, dává zase právo na ono jméno; „mít esenci“ a „podílet se na oné shodě“ musí být nezbytně jedno a totéž, neboť „být jistého druhu“ a „mít právo na jméno onoho druhu“ je stejné. Jako například: „Být člověk“ nebo „být druhu člověk“,

---

⁵⁷ Srov. LOCKE, J. *Esej o lidském rozumu*, s. 259.

⁵⁸ Srov. Tamtéž, s. 259.

⁵⁹ Srov. Tamtéž, s. 258.

a mít právo na jméno člověk“ je jedno a totéž. A opět: „Být člověk“ nebo „být druhu „člověk““, a „mít esenci člověka“ je jedno a totéž...“⁶⁰

Locke skrze jména dokazuje pravdivost toho, že problematika rodu a druhu není ničím jiným než abstrakcí. Pokud budeme mít nějakou abstraktní ideu, tak mu musí i příslušet identické jméno, které jí zastupuje v komunikaci. S každou odlišenou abstraktní ideou můžeme pozorovat i odlišný druh.⁶¹

Obecné ideje jsou tedy něčím, co nám zastupuje mnohé jednotliviny, které ani nemusíme přímo poznat. To se děje právě díky abstrakci, která umožňuje pracovat s mnoha singulárními prvky, aniž bychom museli brát ohled na to, zda jsme schopni je všechny postihnout rozumem. Pokud bychom hledali podobnosti skrze zobecňování (hledání podobností mnohými jednotlivinami), bylo by nezbytné poznat všechny jednotliviny patřící do konkrétního druhu. Abstrakcí dokážeme díky abstrahování jistých složek docílit toho, že i z jediné jednotliviny dokážeme vyvodit podobnost, či esenci daného druhu. To je stěžejní pro samotnou existenci obecného pojmu.

Obecný pojem nejenže zastupuje konkrétní reálně existující jednotliviny, ale i ty, které zanikly. Všechny reálně existující jednotliviny podléhají procesu změny. Každá singulární věc vlivem se vlivem času přetvoří. Postihnutí esence druhu nám zajistí, že o konkrétním *species* můžeme uvažovat bez ohledu na to, kolik jednotlivin daného druhu zaniklo. Je to způsobeno tím, že esence věci je nezničitelným aspektem.⁶²

Teorie obecných idejí je tedy spíše konceptualismem, nežli jen čistým nominalismem. V mysli existuje koncept, který nazýváme obecnou ideou. Zastupuje jisté věci v externím světě. Pokud bychom řadili Locka vyloženě do zástupců nominalismu, bylo by to problematické, jelikož dle nominalismu neexistuje nic obecného vyjma slov. Tomas Hobbes, který je zástupcem právě onoho čistého nominalismu, se k obecninám vyjadřuje takto:

„Ke slovům, některá jsou vlastní, singulární a vztahující se pouze k jedné věci; jako Petr, Jan, tento muž, tento strom. A některá jsou společná mnoha věcem; jako člověk, kůň, strom. Každé z nich, ale pouze skrze jedno slovo, je nicméně jménem pro rozmanité jednotlivé věci. Ve vztahu ke všem dohromady je toto jméno nazýváno

---

⁶⁰ Srov. LOCKE, J. *Esej o lidském rozumu*, s. 258.

⁶¹ Srov. Tamtéž, s. 259.

⁶² Srov. Tamtéž, s. 260.

*obecným. Na světě není nic obecného, krom jmen. Pro nazývané věci platí, že každá z nich je individuální a jednotlivá.*⁶³

Obecná jména podle Hobbese jsou pouze jména, která označují určitý soubor jednotlivin, které jsou si reálně podobné. Buď podle nějaké společné kvality, nebo akcidentu.⁶⁴ Hobbes se tedy shoduje s Lockem v tom, že podobnosti v reálném světě opravdu existují. Rozdíl spatřujeme v tom, že nominalista Hobbes vidí obecniny pouze jako slova, či jména a odmítá jiného nositele universality. Oproti tomu Locke uznává i existenci obecných idejí, které mají obecný charakter, a tudíž ho spíše než jako čistého nominalistu řadíme do zástupců konceptualismu.

---

⁶³ HOBBS, T. *Leviathan*, s. 17-18: „Of names, some are proper, and singular to one only thing; as Peter, John, this man, this tree: and some are common to many things; as man, horse, tree; every of which, though but one name, is nevertheless the name of diverse particular things; in respect of all which together, it is called a universal, there being nothing in the world universal but names; for the things named are every one of them individual and singular.“

⁶⁴ Srov. Tamtéž, s. 18.

3. Společné znaky teorie W. Ockhama a J. Locka

3.1. Úvod

Pokud budeme srovnávat teorie W. Ockhama a J. Locka, jistě najdeme více podobností s teorií obecných idejí v případě Ockhamovy teorie fiktivní představy, než v teorii rozumového aktu. Důvodem je to, že v teorii „intellectio“ nefiguruje žádná v mysli existující entita, která je prostředníkem mezi poznáním a rozumovým uchopením obecného pojmu.

3.2. Poznání

Podobnost těchto teorií můžeme nalézt hned v počátečním smyslovém aktu. U W. Ockhama je postup vnímání předmětu následující: První věcí, co se v chronologii poznávání předmětu děje, je to, že konkrétní předmět působí na naše smysly, což přivodí intuitivní poznání oné jednotliviny. To znamená, že pokud jsou naše smysly zaměřené na jablko, tak jablko na nás působí účinnou příčinou. Tím je náš rozum schopen poznat intuitivně, co konkrétní věc je.⁶⁵

U Lockova se poznání děje velmi podobným způsobem. Smysly poznají konkrétní jednotlivinu, která je vybavena schopností působit na naše smysly. Vtiskává smyslům své kvality a tím, že na nás působí je rozum schopen jí zpracovat do onoho základního stavebního kamene, kterým je jednoduchá idea.⁶⁶

Pokud srovnáme tyto první rozumové akty (intuitivní poznání a jednoduché ideje) nalezneme mnoho stejných bodů. Intuitivní poznání vzniká čistě ze smyslového poznání. Nepřidává mu nic navíc než to, co je poznáváno. Pokud tedy vidíme jablko, intuitivní poznání pouze zajistí, že přesně ono jablko postihneme rozumem. Postihnuté kvality jsou existující a pravdivé. Z toho vyplývá, že intuitivní poznání nemůže vést

---

⁶⁵ Srov. STUMP, E. *The Mechanisms of Cognition: Ockham on Meditating Species*, 182-183.

⁶⁶ Srov. LOCKE, J. *Esej o lidském rozumu*, s. 80.

k špatnému úsudku, pokud vychází čistě z existujících věcí. Jako problém se může jevit následující případ:

„Představte si například přetrvávající vjem slunce. V tomto případě člověk stále vidí slunce i přes to, že se již od slunce odvrátil. To člověka vede k tomu si myslet, že vidí paobraz. Pokud tedy oslnění není nic víc, než optická iluze, pak tedy máme intuitivní poznání neexistujícího (ale přetrvávajícího) vjemu, což vede ke špatnému úsudku (chybnému z toho důvodu, že přetrvávající vjemy neexistují): „Přetrvávající vjem existuje“, nebo „Je zde Přetrvávající vjem.“⁶⁷

V tomto případě se zdá, že Ockhamův předpoklad pravdivosti v intuitivním poznání není zdaleka tak platný. Optické iluze mohou vest k úsudku, který nebude platný, jelikož smyslům se věc jeví jinak, než ve skutečnosti vypadá. To však řeší Ockham tím, že u tohoto případu je paobraz kvalitou, kterou jsme opravdu viděli. Tím, že nam zanechala silným jasem svou kvalitu ve smyslech i po tom, co jsme se přestali na slunce dívat, dokazuje, že paobraz je „dozvukem“ reálně existující kvality. Z toho vyplývá, že i tento případ by byl pravdivý.

Locke je v tomto velmi podobný. Jednoduché ideje jsou očištěným poznáním od všech souvislostí. Pokud poznáváme červenou barvu, poznáváme ji přímo a díky tomu si vytváříme její rozumovou představu, její jednoduchou ideu, která je základem pro další poznání.

„Pokud jde o jednoduché ideje ze smyslového vnímání, je třeba uvážít, že cokoli je tak uspořádáno v přírodě, že je schopno podrážděním našich smyslů způsobit nějaký vjem v mysli, právě tím vyvolá v rozumu jednoduchou ideu; a ta, ať je její vnitřní příčinou cokoli, jakmile si jí jednou povšimne naše rozlišovací schopnost, je myslí poznávána jako reálná pozitivní idea v rozumu jako kterákoliv jiná (a takto se tam o ní uvažuje), i když nelze vyloučit, že její příčinou je možná nějaký nedostatek v objektu.“⁶⁸

---

⁶⁷ STUMP, E. *The Mechanisms of Cognition: Ockham on Meditating Species*, s. 187: „Consider afterimages of the sun, for example. In this case, one apparently still sees the sun after turning away from it, and one is led to believe that one is seeing an afterimage. If afterimage were nothing at all, just optical illusion, then we would have an intuitive cognition of a nonexistent (namely, the afterimage) that led to a mistaken judgment (mistaken because afterimages are nonexistent): „An afterimage exist“, or „There is an afterimage.“

⁶⁸ LOCKE, J. *Esej o lidském rozumu*, s. 92.

Lockovy jednoduché ideje se podobají intuitivnímu poznání hned v několika bodech. Locke i Ockham se shodují v tom, že jejich rozumové uchopení poznání je přímo spojeno s konkrétní kvalitou. Poznává ji jako reálnou externě existující věc. Stejně je tomu s pravdivostí. Jednoduché ideje jsou dále nedělitelné, jsou nepochybnitelným základem, a tudíž jsou nutně pravdivé.

3.3. Abstrakce

Další zásadní podobností je to, jak se v obou těchto teoriích dospívá k univerzáliím. V teorii fiktivní představy (stejně jako v teorii obecných idejí) nacházíme abstrakci. V kapitole „Teorie fiktivní představy (Teorie „fictum““ bylo naznačeno, že z fiktivní představy se k obecnině dospěje nikoliv zobecňováním, ale abstrakcí.⁶⁹ Obecniny jsou tvořeny vyčleňováním kvalit, nikoliv hledáním stejných kvalit u mnoha jednotlivin. Jako je postihnutí reálného externího předmětu intuitivním poznáním, tak obecné musí mít svůj předmět. Proto Ockham pracuje s abstraktivním poznáním. To není nic jiného než obecné poznání, které je možno abstrahovat z mnohých věcí. Proto se objevuje (co do časové posloupnosti) až po intuitivním poznání.⁷⁰

U Locka je abstrakce jednou ze schopností rozumu. Je to, co nám formuje obecné ideje a jejich stupeň obecnosti. Rozum vychází z poznání jednoduchých idejí, které je schopen složit do složitých. Na základě složitých, díky rozumové abstrakci, je možné utvořit obecnou ideu.⁷¹ Pro Locka je tedy předmětem abstrakce složitá idea poznávaného předmětu, z kterého rozum dokáže upřednostnit, či oddělit kvality, které jsou potřeba. Lockovým předmětem je tedy také jakési „ens fictum“, které zastupuje všechny předměty jemu podobné. Tato podobnost je právě v abstrakci, kdy se u objektivně existujícího předmětu abstrahují potřebné předměty.

3.4. Existence obecných pojmů a vztah ke slovům

Pokud uvažujeme o univerzáliích v nominalistickém výkladu (i když je Ockham ve své první teorii spíše konceptualistou), je nutno zmínit se, v jaké shodě jsou tyto dvě

---

⁶⁹ OCKHAM, W. *Five Questions on Universals from His Ordinatio*, d. 2, qq. 4-8, s. 218.

⁷⁰ Srov. STUMP, E. *The Mechanisms of Cognition: Ockham on Meditating Species*, s. 183

⁷¹ LOCKE, J. *Esej o lidském rozumu*, s. 112.

teorie ve vztahu ke slovům a k externímu a intersubjektivnímu. Zdá se, že oba výklady jsou téměř identické. Ockham o vztahu ke slovům říká:

„Formulovaný pojem je intence, nebo afekt duše, který přirozeně označuje nebo spoluoznačuje, a je vhodný k tomu, aby byl částí mentálního výroku a také aby zastupoval stejnou věc, kterou označuje. Tyto formulované pojmy a propozice, pokud jsou dány dohromady, jsou „mentální slova“. Svatý Augustin v „O Trojici XV, 20“ říká, že nepatří do žádného jazyka, jelikož přezívají pouze v mysli a nemohou být zcela vnější. Ačkoli jsou tyto výrazy vyslovovány vnějškově jako pojmy, jsou jim podřízeny“⁷²

Locke o vztahu obecnin ke slovům říká následující:

„Slova ve svém prvotním, nebo bezprostředním významu nezastupují nic jiného než ideje v mysli toho, kdo těchto slov užívá, bez ohledu na to, jak třeba nedokonale nebo nedbale jsou tyto ideje sejmuty z věcí, které mají představovat.“⁷³

Locke od Ockhama tedy liší ve dvou bodech. Nejprve v tom, co oba považují za obecné: Locke považuje univerzálie výlučně za ideje, kdežto Ockham připisuje obecnost také myšlenkovým aktům, neboli „fictům“. Druhým rozdílem je, jak se oba staví ke vztahu externího a intersubjektivního. Locke vychází z toho, že považuje slova za přímé „opisy“ myšlenek. Slova jsou u něj na stejné úrovni, jako ideje a liší se pouze v tom, že ideje existují uvnitř mysli a slova jsou „vyslovovány“. Ovšem sám obsah slov a idejí je stejný. U Ockhama je tato problematika složitější, jelikož slova jsou podřízena mentálním výrokům. Zdá se, že jde pouze o rozdíl ve vyjadřování, pokud Locke říká, že slova „zastupují“ myšlenky a Ockham mluví o „podřizení“ slov myšlenkám.⁷⁴

Co odlišuje tyto dvě pozice, spočívá v tom, že Locke (narozdíl od Ockhama) neměl ponětí o žádném „mentálním jazyku“. Jeho obecné ideje jsou spíše identické s externími věcmi, než že by je označovaly.

---

⁷² OCKHAM, W. *From His Summa of Logic, Part I: Adam (of Wodeham's) Prologue*, s. 5: „A conceived term is an intention or passion of the soul naturally signifying or consignifying something [and] apt to be a part of a mental proposition and to supposit for the same thing [that it signifies]. Thus, these conceived terms and the propositions put together out of them are the “mental words” that Blessed Augustine, in *De trinitate* XV,20 says belong to no language because they abide only in the mind and cannot be uttered outwardly, although utterances are pronounced outwardly as signs subordinated to them.”

⁷³ LOCKE, J. *Esej o lidském rozumu*, s. 252.

⁷⁴ TWEEDALE, M. M. *Locke on universals: The fruit of Ockham's dilemma?*, s. 237.

„Pokud mluvíme o „spravedlnosti“ či „vděčnosti“, tak si nedáváme dohromady představu něčeho existujícího, co bychom si mohli představit. Avšak naše myšlenky jsou omezeny v abstraktních ideách těchto ctností a nemohou jít dále. Tak jako když mluvíme o koni, o železe, jejichž specifické ideje nepovažujeme za myšlenkové, nýbrž o nich uvažujeme jako o věcech samotných, které jsou původními vzory věcí“⁷⁵

Locke tedy připisuje těmto entitám dvojí existenci: jak bytí v externí realitě, tak bytí v mysli poznávajícího. *„To že je nazývá idejemi, odkazuje na jejich existenci v mysli, bez vyloučení jejich možné existence mimo mysl.“⁷⁶* Proto se tento problém zdá neslučitelný s tím, když Locke na mnoha místech zmiňuje, že ideje zastupují, odpovídají, či se podobají věcem externího světa.⁷⁷

Pro tento problém existuje následující vysvětlení. Locke v tomto případě může vycházet z teorie, která existující věci připisovala jak reálnou existenci, tak existenci intencionální. Z toho by vyplývalo, že jeden a ten samý předmět může být jak mentální entitou, tak reálně existující věcí. *„Je to něco na způsob toho, že osoba, která je skutečná, může figurovat v dialogu, i přesto, že reálné vlastnosti osoby mohou být zcela odlišné od vlastností, které má osoba v dialogu“⁷⁸* V tomto případě by nebylo ani problematické připsat onomu konkrétnímu předmětu rozdílné vlastnosti důsledkem toho, že může existovat jak reálně tak intencionálně. V tomto případě je namístě říci, že v Lockově pojetí se dá mluvit o „zastupování“, jelikož intencionální existence může v mentálním výroku zastupovat reálnou.⁷⁹

V tomto můžeme nalézt podobnost s teorií fiktivní představy. Lockova idea je v mysli zastupovaná jako reprezentace reálné věci, jako objekt zpracovaná myšlenkovým aktem.⁸⁰ Tweedale tedy předpokládá že „ens objectivum“ má dvě formy existence: a)

---

⁷⁵ LOCKE, J. *An Essay Concerning Humane Understanding*, s. 267: *„When we speak of justice, or gratitude, we frame to ourselves no imagination of anything existing, which we would conceive; but our thoughts terminate in the abstract ideas of those virtues, and look not further; as they do when we speak of a horse, or iron, whose specific ideas we consider not as barely in the mind, but as in things themselves, which afford the original patterns of those ideas.“*

⁷⁶ TWEEDALE, M. M. *Locke on universals: The fruit of Ockham's dilemma?*, s. 237: *„To call them ideas is to note their existence in the mind, without ruling out their possible existence outside the mind as well.“*

⁷⁷ Srov. Tamtéž, s. 236.

⁷⁸ Tamtéž, s. 238: *„It is something like the way a person who is real can also be a character in a narrative, and this even through the real characteristics of the person might be quite different from the characteristics the character has in the narrative.“*

⁷⁹ Srov. Tamtéž, s. 238.

⁸⁰ Srov. Tamtéž, s. 238.

„esse intentionale“, b) „esse formale“. Stejně tak Ockhamova teorie fiktivní představy pracuje s dvěma formami existence: a) Objektivní bytí, které mají mentální akty, b) subjektivní bytí, které se vztahuje na extramentální věci.

3.4. Kritika teorie fiktivní představy aplikovaná na obecné ideje.

Vyplývá, že teorie jak fiktivní představy, tak teorie obecných idejí jsou si v mnoha bodech podobny. Ockham na základě kritiky přešel od teorie *fictum* k, pro něj méně problematické, teorii *intellectio*. Pokud jsou si tyto teorie v mnoha bodech podobné, bylo by možné aplikovat kritiku W. Chattona na Lockův výklad univerzálií.

První okruh námitek se týkal toho, že je zbytečné zavádět do definice část, která není nutná pro její pravdivost.⁸¹ V Ockhamově případě šlo o objektivní bytí, které pro poznání jednotlivin není nutné. Pokud verifikujeme nějaký výrok, jeho pravdivost není založena na objektivním bytí v naší mysli, ale na subjektivním bytí. Proto Ockhamova teorie fiktivní představy ztrácí svůj smysl a je v definici nepotřebným členem.

Pokusíme se tedy aplikovat tuto námitku na obecné ideje. Použijeme tedy stejný výrok „Tato stěna je bílá“. Ockhamův pojem „bílá“ má objektivní bytí, přes které by měl být verifikován. To ale není možné, protože pravdivost poznáváme jen podle subjektivního (externího bytí). Locke k pojmu „bílá“ přistupuje tak, že abstrakcí dospějeme k tomuto obecnému pojmu (abstrahujeme například časovou a prostorovou složku, aby tento pojem mohl zastupovat vícero jednotlivin). Abstrahujeme vždy jen jednoduché ideje, které jsou získány z vjemů či reflexe jednotlivin.⁸² Pokud jsou obecné ideje abstrahovány ze složitých (z čistě rozumově propojených jednoduchých idejí), můžeme najít podobnost s teorií fiktivní představy. Obecné ideje jsou ze složitých abstrahovány tím způsobem, jako by v externí realitě existovaly subjekty se sekundárními kvalitami. To ovšem není pravda. Ve vnějším světě existují pouze jednoduché jednotliviny, které můžeme postihnout základními smysly. Až náš rozum je poskládá (díky tomu, že si všímá jistých jednoduchých idejí, které vstupují do vnímání společně) do souvislostí tak, jako by skutečně existovaly jako sekundární kvality

---

⁸¹ SAXLOVÁ, T. *Povaha obecného pojmu u Viléma Ockhama: Od teorie představy (fictum) k teorii rozumového aktu (intellectio)*, s. 197-200.

⁸² Srov. LOCKE, J. *Esej o lidském rozumu*, s. 112-113.

„substance“.⁸³ Obecné ideje tedy vycházejí z konstruktů mysli (ze složitých idejí) a také se skrze něj verifikují. To však není nutné, ani žádoucí, aby samostatně reálně existující jednotliviny byly verifikovány pomocí konstruktů mysli, který má jiný ontologický status, než reálně existující jednotliviny. Proto by bylo možné použít první okruh námitek i na Lockovu teorii.

Druhý okruh námitek:⁸⁴ Pokud Ockham mluvil o „ens fictum“, přisuzoval obecninám objektivní druh existence, což by vedlo k tomu, že obecné pojmy by neodkazovaly přímo na subjektivně existující jednotliviny. Stejně tak to není vnější subjekt, tudíž se jeví teorie spornou. Nemá stejný ontologický status, nemůže tedy ani odkazovat na reálně existující předměty.

Pokud budeme vycházet z předpokladu, který je uveden výše (tataž věc může mít dva druhy existence), tak Lockova teorie pracuje se dvěma různými entitami (idea a smysly či reflexí postihnuteľný objekt) a připisuje je jednomu předmětu.⁸⁵ Složitá idea substance svými „sekundárnými kvalitami“ (neboli jednoduchými idejemi) odkazuje na přímou skutečnost, ale již neodkazuje na skutečnost konkrétním svazkem „kvalit“, ze kterých se skládá složitá idea konkrétní „substance“. Tento svazek tvoří rozum a v extramentální realitě neexistuje. Pokud tedy vytvoříme ze složitě ideje substance abstrakcí obecnou ideu, nebude přímo odkazovat na realitu, ale pouze na mentální konstrukt.

Pro příklad: Pokud vidíme konkrétní strom, náš rozum si z jednoduchých idejí poskládá složitou ideu onoho konkrétního stromu. K přímé realitě se však nevztahuje idea stromu jako celku, ale pouze každá samostatná jednoduchá idea (například barva či tvar). Pokud tedy budeme chtít abstrakcí vytvořit z konkrétního stromu obecný pojem „strom“, tak díky tomu, že se už složitá idea nevztahuje přímo k realitě, se nebude ani obecná idea vztahovat k přímé realitě. Když budeme mluvit výhradně o obecných ideách, tak lze kritiku fiktivní teorie uplatnit i na Lockovu teorii obecných idejí: Obecniny neodkazují přímo na jednotliviny, ale na konstrukty rozumu.

---

⁸³ Srov. LOCKE, J. *Esej o lidském rozumu*, s. 182-183.

⁸⁴ Srov. SAXLOVÁ, T. *Povaha obecného pojmu u Viléma Ockhama: Od teorie představy (fictum) k teorii rozumového aktu (intellectio)*, s. 200-201.

⁸⁵ Srov. LOCKE, J. *Esej o lidském rozumu*, s. 81-82.

Závěr

Tím, že jsme shrnuli v první části bakalářské práce všechny důležité aspekty konkrétních teorií obecných pojmů, vznikl základ pro to, aby mohl být dosažen další cíl této práce. Porovnání obou teorií.

Pokud tedy vycházíme z Ockhamovy teorie o fiktivní představě, protože teorie poznávacího aktu je čistě racionální povahy, můžeme ji srovnat s Lockovou teorií obecných idejí. Základní premisou bylo u obou teorií to, že se podobaly v existenci prostředníka mezi poznáním a univerzálií. Locke měl obecnou ideu, Ockham „ens fictum“. Od toho se mohly odvíjet další podobnosti, které byly popsány v předchozí kapitole. To, že se našly společné rysy u obou teorií, připravilo půdu pro poslední část, kterou byla kritická revize teorie obecných idejí na základě kritiky Waltera Chattona

Kritikou Lockovy teorie jsme zjistili, že Lockova teorie je v jistých bodech natolik podobná, aby kritika W. Chattona byla aplikovatelná na obecné ideje. Locke sice nepracuje přímo s objektivním bytím, které v kritice bylo nejvíce diskutované, ale Lockovým idejím přesto nemůžeme přisoudit ontologický status, který mají reálně existující jednotliviny. Proto lze jistým způsobem použít Chattonovu kritiku „ens fictum“ na obecné ideje.

Pokud shrneme na závěr všechny body, můžeme konstatovat, že se povedlo najít jisté specifické podobnosti v obou teoriích. Teorie obecných pojmů je s teorií fiktivní představy natolik podobná, že na ní lze aplikovat většinu předpokladů a problémů teorie fictum.

Seznam Literatury

HOBBS, T. *Leviathan*. B. m.: Forgotten Books, 2008. ISBN neuvedeno.

Dostupné na:

<[http://books.google.cz/books?id=-](http://books.google.cz/books?id=-Q4nPYeps6MC&lpg=PP1&dq=Leviathan&hl=cs&pg=PP1#v=onepage&q=Leviathan&f=false)

[Q4nPYeps6MC&lpg=PP1&dq=Leviathan&hl=cs&pg=PP1#v=onepage&q=Leviathan&f=false](http://books.google.cz/books?id=-Q4nPYeps6MC&lpg=PP1&dq=Leviathan&hl=cs&pg=PP1#v=onepage&q=Leviathan&f=false)>

LOCKE, J. *Esej o lidském rozumu*. Praha: Svoboda, 1984. ISBN neuvedeno.

LOCKE, J. *An Essay Concerning Humane Understanding*. Teddington: Echo Library

ISBN: 1-40681-462-8. Dostupné na:

<<http://books.google.cz/books?id=GjQeVJdjbCoC&lpg=PA2&ots=IsTfd8dI5Y&dq=isbn%201-40681-462-8&hl=cs&pg=PA178#v=onepage&q=isbn%201-40681-462-8&f=false>>

OCKHAM, W. Five Questions on Universals from His *Ordinatio*, d. 2, qq. 4-8. In *Five texts on The Mediaeval Problem of Universals*. Indianapolis: Hackett Publishing Company, Inc., 1994. ISBN 0-87220-249-6. Str 144-218.

OCKHAM, W. *From His Summa of Logic, Part I: Adam (of Wodeham's) Prologue*. B. m.: Paul Vincent Spade, 1995. ISBN neuvedeno.

Dostupné na <<http://pvspade.com/Logic/docs/ockham.pdf>>

SAXLOVÁ, T. Povaha obecného pojmu u Viléma Ockhama: Od teorie představy (fictum) k teorii rozumového aktu (intellectio). *Filosofický časopis*, 1997, roč. 45, č. 2, s. 197-203.

STÖRIG, H. J. *Malé dějiny filozofie*. Podle 11. přeprac. vyd. ve W. Kolhammer. Praha: Zvon, 1991. ISBN: 80-7113-041-9

STUMP, E. The Mechanisms of Cognition: Ockham on Meditating Species. In *The Cambridge Companion to Ockham*. Cambridge: Cambridge University Press, 1999. ISBN: 0-521-58790-5. S. 168-203.

TWEEDALE, M. M. Locke on universals: The fruit of Ockham's dilemma?. In *Meeting of the minds: The relations between medieval and classical modern European philosophy*. B. m.: Brepols, 1998. ISBN: 978-2-503-50874-0. S. 235-244.

Abstrakt:

BAUER, L. *Teorie univerzálií u J. Locka a W. Ockhama*. České Budějovice, 2012. Bakalářská práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Teologická fakulta. Katedra filosofie a religionistiky. Vedoucí práce Mgr. Daniel Heider, Ph.D.

Klíčová slova: John Locke, William Ockham, univerzálie, fiktivní představa, fictum, poznávací akt, intellectio, obecné ideje, abstrakce, nominalismus, konceptualismus, Walter Chatton.

Bakalářská práce se zabývá univerzáliemi, tak jak je pojímá J. Locke a W. Ockham. Vychází z dvou hlavních spisů: U Willama Ockhama spis „*Ordinatio*“ a u Johna Locka „*Esej o lidském rozumu*“. V první části bakalářské práce jsou shrnuty hlavní body teorií, které se zabývají obecninami. Ockhamova teorie „*fictum*“, její kritika a následná teorie „*intellecito*“. Kapitola zabývající se teorií J. Locka je založena na teorii obecných idejí.

V poslední části práce je srovnání těchto teorií. Zda lze nalézt nějaké podobné rysy. Posledním krokem je aplikování kritiky Ockhamovy teorie fiktivní představy na Lockovu teorii obecných idejí.

Abstract

Theory of universals in J. Locke and W. Ockham.

Key words: John Locke, William Ockham, universals, fictum, intellectio, universal ideas, abstraction, nominalism, conceptualism, Walter Chatton.

This thesis deals with universals, as conceived by J. Locke and W. Ockham. It is based on two major writings: William Ockham's „Ordinatio“ and John Locke's „An Essay Concerning Humane Understanding“. The first part of the thesis summarizes the main points of theories that deal with universals. Ockham's theory of „fictum“, its subsequent criticism and theory „intellectio“. The section on the theory of J. Locke is based on the theory of general ideas.

The final part focuses on the comparison of these theories. Whether you can find some similarities. The last step is the application of criticism of Ockham's fictum theory to Locke's theory of universal ideas.